MALAKALI PEDAGOG KADRLARNI TAYYORLASHDA 5E MODELIDAN FOYDALANISHNING MUAMMO VA YECHIMLARI

Saydaliyeva Gulbahor Komiljon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 4-kurs bakalavr
Ilmiy rahbar: Utanboyeva.D
Elektron pochta: saydaliyevagulbahor4@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada malakali pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida 5E modelidan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Shuningdek, 5E modelining pedagogik ahamiyati, uning zamonaviy ta’lim tizimidagi o‘rni, pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishdagi roli hamda modelni amaliyotga joriy etishda uchrayotgan muammolar yoritilgan. Tadqiqot davomida pedagoglarning metodik tayyorgarligi, moddiy-texnik baza, baholash tizimi va talabalar faolligi bilan bog‘liq muammolar tahlil qilinib, ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan yechimlar ishlab chiqilgan. Xorijiy davlatlar tajribasi asosida 5E modelini ta’lim tizimida samarali qo‘llashning istiqbollari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar

5E modeli, pedagogik texnologiya, innovatsion ta’lim, konstruktivistik yondashuv, pedagog kadrlar, kompetensiya, interfaol metodlar, zamonaviy ta’lim, pedagogik mahorat, ta’lim sifati, kreativ fikrlash, baholash tizimi, pedagogik kompetensiya, raqamli ta’lim, metodik yondashuv.

Kirish

Hozirgi davrda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va xalqaro standartlar asosida rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy jamiyat raqobatbardosh, innovatsion fikrlaydigan hamda yuqori kasbiy kompetensiyaga ega

pedagoglarni talab etmoqda. Shu sababli pedagog kadrlarni tayyorlash jarayoniga ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, konstruktivistik ta’lim yondashuviga asoslangan 5E modeli pedagogik jarayon samaradorligini oshirishda muhim vositalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

5E modeli o‘quvchilarni faol ta’lim muhitiga jalb qilish, mustaqil fikrlash va amaliy faoliyat orqali bilimlarni egallashga yo‘naltiradi. Ushbu model Engage (jalb qilish), Explore (izlanish), Explain (tushuntirish), Elaborate (chuqurlashtirish) va Evaluate (baholash) bosqichlaridan iborat bo‘lib, pedagogik faoliyatni tizimli tashkil etishga xizmat qiladi. Mazkur model pedagog kadrlarni tayyorlashda nazariy bilim va amaliy kompetensiyalar uyg‘unligini ta’minlaydi.

Asosiy qism

5E modeli zamonaviy pedagogik texnologiyalar orasida eng samarali konstruktivistik yondashuvlardan biri hisoblanadi. Ushbu model ta’lim jarayonida o‘quvchi yoki talabani markaziy subyekt sifatida ko‘radi hamda bilimlarni tayyor shaklda berish emas, balki mustaqil ravishda egallash tamoyiliga asoslanadi. 5E modeli pedagog kadrlarni tayyorlashda nafaqat nazariy bilimlarni shakllantirish, balki kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda ham muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi. Modelning asosiy afzalligi shundaki, u pedagoglarni zamonaviy ta’lim muhiti talablariga mos ravishda tayyorlash imkonini beradi. Ayniqsa, axborotlashgan jamiyatda pedagoglardan innovatsion fikrlash, raqamli texnologiyalar bilan ishlash, kommunikativ kompetensiya va muammoli vaziyatlarni hal qila olish ko‘nikmalari talab qilinmoqda.

5E modelining birinchi bosqichi — Engage (jalb qilish) bosqichi hisoblanadi. Ushbu bosqichning asosiy maqsadi talabalarning diqqatini mavzuga qaratish, ularda qiziqish uyg‘otish va motivatsiyani shakllantirishdan iborat. Pedagog bu jarayonda turli muammoli savollar, hayotiy misollar, videoroliklar, interaktiv topshiriqlar yoki innovatsion texnologiyalardan foydalanadi. Masalan, pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida “Nima uchun zamonaviy ta’limda interfaol metodlar muhim?” kabi savollar orqali talabalarni fikrlashga undash mumkin. Ushbu bosqichning samarali tashkil etilishi keyingi bosqichlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga zamin yaratadi. Chunki motivatsiyasi yuqori bo‘lgan talaba ta’lim jarayonida faolroq ishtirok etadi.

Ikkinchi bosqich — Explore (izlanish) bosqichi bo‘lib, bunda talabalar mustaqil ravishda ma’lumot izlaydi, tajribalar o‘tkazadi, muammolarni tahlil qiladi va guruh bilan ishlaydi. Bu bosqich pedagogik faoliyatda muhim o‘rin egallaydi, chunki aynan shu jarayonda talabalarda mustaqil fikrlash va tahliliy yondashuv rivojlanadi. Pedagog bu bosqichda rahbar va yo‘naltiruvchi rolini bajaradi. Zamonaviy pedagoglarni tayyorlashda Explore bosqichi orqali amaliy mashg‘ulotlar, keys-stadilar, loyiha ishlari va muammoli vaziyatli topshiriqlardan foydalanish katta samara beradi. Talabalar internet resurslari, elektron kutubxonalar, multimedia vositalari orqali axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Bu esa kelajakdagi pedagoglarning raqamli kompetensiyasini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Explain (tushuntirish) bosqichida talabalar o‘z izlanishlari natijasida olgan ma’lumotlarini tahlil qiladi, umumlashtiradi va o‘z fikrlarini bayon qiladi. Pedagog esa ilmiy asoslangan tushuntirishlar beradi hamda noto‘g‘ri tushunchalarni to‘g‘rilaydi. Ushbu bosqich pedagogik jarayonning nazariy asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Talabalarning muloqot qilish, nutq madaniyati va fikrni ilmiy asosda ifodalash kompetensiyalari aynan shu bosqichda rivojlanadi. Masalan, bo‘lajak pedagoglar interfaol metodlar haqida taqdimot qilish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish yoki innovatsion yondashuvlar bo‘yicha fikr almashish orqali kasbiy kompetensiyalarini mustahkamlaydi.

Elaborate (chuqurlashtirish) bosqichi olingan bilimlarni amaliyotga tatbiq etishga xizmat qiladi. Bu bosqichda talabalar yangi vaziyatlarda o‘z bilim va ko‘nikmalaridan foydalanadi. Pedagog kadrlarni tayyorlashda ushbu bosqich ayniqsa muhim bo‘lib, talabalarning nazariy bilimlarini real pedagogik faoliyat bilan bog‘lash imkonini beradi. Masalan, talabalar dars ishlanmalari tayyorlaydi, amaliy mashg‘ulotlar tashkil qiladi yoki pedagogik muammolarni hal etishga qaratilgan loyihalarda ishtirok etadi. Shu orqali ularda kasbiy moslashuvchanlik, kreativ yondashuv va innovatsion fikrlash shakllanadi. Elaborate bosqichi ta’limning amaliy yo‘nalganligini ta’minlaydi va pedagogik faoliyat samaradorligini oshiradi.

Evaluate (baholash) bosqichi esa talabalarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini aniqlashga xizmat qiladi. Zamonaviy ta’limda baholash faqat nazariy bilimlarni tekshirish bilan cheklanib qolmasligi kerak. 5E modeli asosida baholash jarayoni test, amaliy topshiriq, loyiha, portfolio, prezentatsiya va refleksiya kabi usullar orqali amalga oshiriladi. Bu esa talabalarni faqat yodlashga emas, balki amaliy faoliyatga yo‘naltiradi. Pedagoglarni tayyorlashda ayniqsa refleksiv baholash muhim ahamiyatga ega, chunki pedagog o‘z faoliyatini tahlil qila olishi va kamchiliklarini mustaqil ravishda aniqlashi kerak.

5E modelini pedagog kadrlarni tayyorlash jarayoniga joriy etishda qator muammolar mavjud. Eng asosiy muammolardan biri — pedagoglarning innovatsion metodlardan foydalanish bo‘yicha yetarli bilim va tajribaga ega emasligidir. Ko‘plab pedagoglar uzoq yillar davomida an’anaviy ma’ruza asosidagi ta’limga o‘rganib qolganligi sababli interfaol metodlarni qo‘llashda qiyinchilikka duch kelmoqda. Natijada 5E modeli ayrim hollarda faqat nazariy jihatdan qo‘llanilib, amaliy samaradorlikka erishilmayapti. Bu esa talabalar faolligining pasayishiga olib kelmoqda.

Yana bir muhim muammo — moddiy-texnik ta’minot bilan bog‘liqdir. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash uchun kompyuterlar, interaktiv doskalar, multimedia vositalari, elektron platformalar va yuqori tezlikdagi internet talab etiladi. Ayrim hududlardagi ta’lim muassasalarida esa bunday imkoniyatlar yetarli emas. Bu holat ayniqsa Explore va Elaborate bosqichlarida sezilarli muammolarni keltirib chiqaradi. Chunki talabalar mustaqil izlanish olib borishi va amaliy topshiriqlarni bajarishi uchun texnologik muhit zarur hisoblanadi.

Talabalarning passivligi ham muhim muammolardan biridir. An’anaviy ta’lim tizimida o‘quvchi ko‘proq tinglovchi sifatida shakllanganligi sababli mustaqil fikr bildirish, muammolarni tahlil qilish va jamoa bilan ishlash ko‘nikmalari yetarli rivojlanmagan. Ayrim talabalar yangi metodlarga moslashishda qiyinchilikka duch keladi. Bu esa 5E modelining samarali ishlashiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli talabalarni faol ta’lim muhiti va mustaqil izlanishga bosqichma-bosqich o‘rgatish zarur.

Vaqt taqsimoti bilan bog‘liq muammolar ham dolzarb hisoblanadi. 5E modeli asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar ko‘proq vaqt talab qiladi. Ayniqsa, Explore va Elaborate bosqichlarida talabalar mustaqil ishlashi uchun yetarli vaqt ajratilishi kerak. Biroq amaldagi o‘quv dasturlarida mavzular hajmining kattaligi va auditoriya soatlarining cheklanganligi pedagoglarga qiyinchilik tug‘dirmoqda. Natijada ayrim pedagoglar modelning barcha bosqichlarini to‘liq amalga oshira olmaydi.

Baholash tizimidagi kamchiliklar ham muhim muammolardan biri hisoblanadi. An’anaviy baholash tizimi ko‘proq nazariy bilimlarni tekshirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, amaliy kompetensiyalarni baholash imkoniyati cheklangan. 5E modeli esa kompetensiyaviy yondashuvni talab qiladi. Shu sababli zamonaviy baholash mezonlarini ishlab chiqish, portfolio va loyiha asosida baholash tizimini takomillashtirish zarur.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish muhim ahamiyatga ega. Innovatsion pedagogik texnologiyalar bo‘yicha maxsus kurslar, seminarlar va amaliy treninglar tashkil etilishi zarur. Pedagoglarni xalqaro tajribalar bilan tanishtirish, xorijiy ta’lim tizimlaridagi ilg‘or metodlarni o‘rganish ham samarali natija beradi. Shu bilan birga, pedagoglarning o‘z ustida muntazam ishlashi va ilmiy-metodik faoliyat bilan shug‘ullanishi muhim hisoblanadi.

Ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini rivojlantirish ham asosiy vazifalardan biridir. Zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlangan auditoriyalar, elektron kutubxonalar, virtual laboratoriyalar va raqamli platformalarni yaratish orqali 5E modelining samaradorligini oshirish mumkin. Bundan tashqari, talabalarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish, ularda ijodkorlik va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish bo‘yicha maxsus metodik yondashuvlarni qo‘llash zarur.

Shuningdek, zamonaviy baholash tizimini takomillashtirish ham muhim ahamiyatga ega. Kompetensiyaga asoslangan baholash mezonlari ishlab chiqilishi, refleksiya, loyiha va amaliy faoliyatga ko‘proq e’tibor qaratilishi lozim. Bu esa pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Xorijiy tajriba tahlili

Rivojlangan davlatlar ta’lim tizimida 5E modeli keng qo‘llanilmoqda. Xususan, AQSh, Janubiy Koreya, Singapur va Finlyandiya ta’lim tizimlarida ushbu model asosida kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim jarayonlari tashkil etilgan. AQShda 5E modeli tabiiy fanlarni o‘qitishda asosiy metodlardan biri sifatida qo‘llanadi va talabalarning ilmiy-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Finlyandiya ta’lim tizimida esa 5E modeli orqali talabalarning mustaqil fikrlashi, kreativ yondashuvi va amaliy ko‘nikmalari shakllantiriladi. Ushbu davlatlarda pedagoglar innovatsion metodlarni qo‘llash bo‘yicha muntazam malaka oshirib boradi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlangan ta’lim muhiti yaratilgan.

Janubiy Koreya va Singapur tajribasida raqamli ta’lim platformalari bilan integratsiyalashgan 5E modeli samarali natijalar bermoqda. Bu davlatlarda ta’lim jarayoni interaktiv metodlar asosida tashkil etilib, talabalarning mustaqil izlanish olib borishiga katta e’tibor qaratiladi. Mazkur tajribalar O‘zbekiston ta’lim tizimida ham 5E modelini takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Muhokama

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, 5E modeli pedagog kadrlarni tayyorlashda innovatsion va samarali metodlardan biri hisoblanadi. Ushbu model pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ta’lim sifatini oshirish va talabalarni faol ta’lim muhitiga jalb qilish imkonini beradi. Ayniqsa, mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalari shakllanishida modelning o‘rni katta.

Biroq modelni amaliyotga joriy etishda metodik, texnik va tashkiliy muammolar mavjud. Shu sababli pedagoglarning innovatsion metodlar bo‘yicha malakasini oshirish, zamonaviy ta’lim muhitini yaratish hamda kompetensiyaga asoslangan baholash tizimini rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Pedagog kadrlarni tayyorlashda 5E modelidan samarali foydalanish orqali xalqaro standartlarga mos, raqobatbardosh va yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash imkoniyati kengayadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, 5E modeli zamonaviy pedagogik ta’limning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ushbu model pedagog kadrlarning nazariy bilimlari bilan bir qatorda amaliy kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Talabalarning mustaqil fikrlashi, kreativ yondashuvi va innovatsion faoliyati aynan 5E modeli orqali samarali shakllanadi.

Modelni amaliyotga joriy etishda uchrayotgan muammolarni bartaraf etish uchun pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish, ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini rivojlantirish va zamonaviy baholash tizimlarini joriy etish zarur. Natijada zamonaviy talablarga javob beradigan malakali pedagog kadrlarni tayyorlash imkoniyati yanada kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.
2. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2018.

4. Bybee R. The BSCS 5E Instructional Model and 21st Century Skills. – USA, 2015.
5. Joyce B., Weil M. Models of Teaching. – Boston: Pearson Education, 2016.
6. Eggen P., Kauchak D. Educational Psychology: Windows on Classrooms. – New York, 2019.
7. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.